

<https://doi.org/10.18485/analiff.2022.34.1.2>

811.163.41'366.58

811.133.1'366.58

811.133.1:929 Петровић Н

Допринос Наде Петровић проучавању темпоралности у француском и српском језику

Веран Ј. Станојевић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за романистику

Кључне речи:

време

аспект

временски везници

француски језик

српски језик

Апстракт

У раду анализирамо научни допринос Наде Петровић проучавању темпоралности како појединачно у француском, тако и контрастивно у француском и српском језику. Ауторка српски плусквамперфекат схвата као време свршености, а француски као време свршености или антериорности зависно од контекста. Француска претеритална времена разграничавају се с обзиром на статус референцијалне тачке коју свако од њих подразумева, али је не фиксира на исти начин. Најзад, оригинални приступ француским временским везницима за симултаност, који подразумева да и везници, попут глаголских облика, не кодирају само темпорална него и аспектска значења, омогућава да се боље разумеју различити значењски ефекти који настају комбиновањем временских везника са глаголским временима. (примљено: 17. јануара 2022; прихваћено: 21. фебруара 2022)

1. Увод

Мало је романиста који су својим педагошким и научним радом на некој од катедара за француски језик у земљама бивше Југославије оставили такав траг у настави и у науци, какав је на Филолошком факултету Универзитета у Београду оставила проф. др Нада Петровић (1941–2003).¹ Ученица једног од највећих француских лингвиста друге половине XX века, Жерара Моањеа, код којег је докторирала на Сорбони 1978. године, Нада Петровић је српску франкороманистику подигла на највиши научни ниво. Њен долазак на Филолошки факултет у Београду убрзао је раскид с вишедеценијским прескриптивистичким приступима језику, како у настави, тако и у науци. Иако се настава страног језика не може замислити без норме, тј. без усвајања правила која нам говоре шта се може рећи на једном језику а шта не, шта се сматра граматички исправним, а шта не, дубљег разумевања језичких законитости нема ако се ограничи само на оно што језички ауторитети прописују као граматички исправно, а не покушамо да схватимо механизме који су у основи језичке компетенције изворних говорника.

За увођење научног, лингвистичког приступа у универзитетску наставу француског језика код нас најзаслужнија је управо Нада Петровић. Циљ овога рада је да укаже на оне аспекте њеног научног доприноса проучавању темпоралности у француском и српскоме језику које сматрамо најоригиналнијим и најрелевантнијим у светлу савремених лингвистичких проучавања ове проблематике.

2. Француска лингвистика на Филолошком факултету у Београду до доласка Наде Петровић на Катедру за романистику

Први професори на Катедри за француски језик и књижевност Велике школе, која ће 1905. године прерасти у Београдски универзитет, били су стручњаци за француску књижевност, Богдан Поповић, Јован Скерлић, Урош Петровић, Миодраг Ибровац и Никола Банашевић.² То је сасвим разумљиво, с обзиром на чињеницу да је Француски семинар, као претеча Катедре за француски језик и књижевност (а касније Катедре за романистику Филолошког факултета у Београду), настао у оквиру Семинара за општу књижевност 1894. године, да би новим уредбама о устројству Велике школе, које су донесене 1896. год., а почеле да се примењују 1897. године, постао засебна наставно-научна јединица у оквиру Велике школе (в. Павловић, 2008: 10).

1 Нада Петровић је рођена 23. априла 1941. године у Ваљеву, где је завршила основну и средњу школу. Француски језик и књижевност студирала је на Филолошком факултету у Београду, где је дипломирала 1963. а магистрала 1965. године одбравивши рад под насловом *Односне реченице у старофранцуским делима XII и XIII века*. Одмах по завршетку магистарских студија, Нада Петровић одлази у Нанси (Француска) где ће наредне три године радити у Центру за проучавање француског лексичког блага (Centre de Recherche pour un Trésor de la Langue française). Године 1968. указује јој се прилика да наставно-научну каријеру започне на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на којем ће радити наредне три и по деценије. Током свог боравка у Нансију, али и касније, учила је од највећих француских лингвиста, као што је Робер Мартен, из Центра за проучавање француског лексичког блага, као и већ поменути сорбонски професор Жерар Моање, под чијим је руководством одбранила докторску дисертацију под насловом *Везници који изражавају симултаност у савременом француском језику*.

2 Сви су они били сорбонски ђаци, осим Јована Скерлића који је докторирао у Лозани.

Пуних пет деценија од њеног оснивања, на Катедри није било стручњака за романску филологију или лингвистику, тако да су у том периоду језичке предмете држали професори француске књижевности.³ Ситуација се мења тек после Другог светског рата, тачније 1948. године, када на Катедру долази први стручњак за историју француског језика у нас, Владимир Работин, који на њој предаје две године у звању доцента за старофранцуски језик и књижевност. Годину дана пре Работина, односно 1947. године, на Катедру је у звању асистента примљен Владо Драшковић, будући универзитетски професор и филолог који ће обележити српску романистику друге половине XX века, подстицати даљи развој лингвистичких дисциплина и допринети формирању научног подмлатка, укључујући и Наду Петровић која му је, по доласку на Катедру, била асистент. Поред синтаксе, Владо Драшковић је предавао и историју француског језика, као и упоредну граматику романских језика - области којима је дао значајан научни допринос.

Филолошка перспектива у настави, али и у науци о језику, која тежиште ставља на тумачење текстова из различитих епоха, била је доминантна наставна и научна оријентација код нас све до седамдесетих година XX века. Синхронијска лингвистика углавном се сводила на прескриптивизам (тј. на нормативну граматику), уз развијање језичких вештина неопходних будућим професорима француског и књижевним преводиоцима. Лингвистичка настава била је, могло би се рећи, и даље у сенци наставе књижевности. Раних седамдесетих година XX века, Катедра добија новог наставника за језик, Марка Папића⁴, који поред класичних, филолошких, у наставу уводи и савремене структуралистичке приступе и дескриптивнолингвистички поглед на језик. У време Папићевог доласка на Катедру, структурализам је увелико актуелан на француским, као и на већини европских универзитета. Терен је већ био спреман за постепено потискивање искључиво нормативних приступа у настави и науци, тј. приступа који више прописују како треба говорити него што описују како се заиста говори и који као неправилне - или, како то нормативисти кажу, супстандардне - проглашавају и оне језичке иновације које нису противне духу језика, али које норма још не прихвата. Дескриптивна лингвистика као полазиште теоријски утемељеног проучавања језика на синхронијској равни постаје основа на којој настају две водеће, али супротстављене теоријске парадигме које је изнедрио структуралистички поглед на језик: формална и функционална лингвистика.

Иако и даље на Катедри централно место заузима језик лепе књижевности, све више је у настави, али и у науци, фокус на свакодневном, говорном језику и описивању његове структуре. Проучавање француског језика подиже се на

3 Важно је истаћи и то да се први професор на Катедри за француски језик и књижевност и њен оснивач, Богдан Поповић, поред француске књижевности занимао и за стилистику, па чак и за лингвистику, о чему сведочи наслов његове приступне беседе у Академији: О положају придева у групи са именицом. Други великан српске културе, Јован Скерлић, који је студије француског језика и теорије књижевности завршио на Великој школи као ученик Богдана Поповића, а докторирао у Лозани, предавао је почетком XX века, поред књижевности, и фонетику француског језика.

4 Марко Папић је докторирао 1969. у Клермон-Ферану.

виши теоријски ниво, а његово изучавање на универзитету не схвата се искључиво као средство за боље разумевање књижевних текстова различитих епоха, него и као довољно флексибилан систем који би студентима требало да омогући лакше овладавање другим нивоима језичког израза, односно различитим функционалним стиловима.

Почетком осамдесетих година XX века терен је већ био спреман за долазак нове генерације професора француске лингвистике, међу којима и Наде Петровић, професорке и научнице која ће наставу и науку о језику - барем у домену франкороманистике - подићи на још виши теоријски ниво на Филолошком факултету у Београду. По одбрањеном докторату (1978. године) и избору у звање доцента (1980. године), Нада Петровић преузима део теоријске наставе француског језика коју ће осавременити увођењем гијомистичког приступа⁵ у оквиру тада увелико доминантне дескриптивне лингвистике. Важно је истаћи да је знатни део наставних и научних прегнућа Наде Петровић био усмерен не само ка бољем разумевању језичких феномена у француском, него и ка контрастирању, тј. поређењу француског и српског језика, и то превасходно у области темпоралистике, тј. у домену лингвистичког проучавања глаголских времена и глаголског вида, односно начина на које француски и српски језик кодирају временска и аспектска значења.

3. Допринос Наде Петровић контрастивној и француској лингвистици

У својим истраживањима - било да је реч о романистичким или контрастивним - Нада Петровић приступа различитим феноменима темпоралности како појединачно, тј. у француском, тако и контрастивно у француском и у српском језику. Ученица Жерара Моањеа, наследника Гистава Гијома⁶, једног од највећих француских лингвиста XX века, Нада Петровић је у својој студији о француском и српском плусквамперфекту, под насловом Компаративна анализа француског и српскохрватског плусквамперфекта (Petrović, 1989), применила управо Гијомову теорију (Guillaume, 1965), по којој се генеза глаголског система у природним језицима објашњава механизмом хроногенезе, тј. мисаоном операцијом по којој француски индикатив (тј. глаголски облици индикатива) представља последњу фазу процеса формирања комплетне слике времена, настале диференцирањем три епохе: садашњости, прошлости и будућности.⁷ Примењујући ову теорију у настојању да проникне у механизме функционисања српског плусквамперфекта, чија употреба подразумева антериорност у односу на неку другу експлицитно дату или имплицирану прошлу радњу која је у

5 Гијомизам је аутохтоно француски лингвистички правац заснован на теорији чувеног француског лингвисте Гистава Гијома (Gustave Guillaume).

6 Гијом је творац *Психомеханике*, аутентично француске лингвистичке теорије XX века. (в. Guillaume, 1964).

7 „Ова трипартитна слика добијена је захваљујући презенту који се, створен у последњем стадијуму хроногенезе, после хронотезе номиналног модуса, који ствара недељиву слику времена, и хронотезе субјунктива, који ствара бипартитну слику времена, умеће између прошлости и будућности као аутономна епоха“ (Petrović, 1989: 19).

стању и да дезактуелизује резултат радње означене плусквамперфектом⁸ (уп. Танасић, 2005: 413), Нада Петровић заступа лингвистички занимљиву и оригиналну тезу по којој српски плусквамперфекат не означава антериорност собом означене радње, него свршеност (односно резултативност). Наиме, у комбинацији са перфектом антериорности⁹, плусквамперфекат означава „актуелност резултативног стања означеног плусквамперфектом у тренутку интервенције догађаја у перфекту“ (Petrović, 1989: 33), што се јасно види из примера типа Кад се ноћ била сасвим спустила, кренули су на пут, где се плусквамперфектом означава стање као резултат извршене радње (‘ноћ се спустити’), актуелно у моменту који уводи перфекат кренули су. Идеја је да плусквамперфекат означава исту временску епоху као перфекат антериорности¹⁰, а да је то тако Нада Петровић показује могућношћу да се уместо плусквамперфекта у претходно наведеном примеру употреби перфекат без разлике у значењу: Кад се ноћ сасвим спустила, кренули су на пут. Одсуство слагања времена у српском представља, по Нади Петровић, додатни аргумент у прилог хипотези по којој српски, за разлику од француског плусквамперфекта, не означава антериорност. Исто тако, немогућност да се српски плусквамперфекат директно повеже са одређеним адвербијалним изразима за антериорност (као у примеру Пре десет дана био је отишао на летовање који ауторка сматра неприхватљивим), последица је претпостављене свршености овога облика у српском. А то што се плусквамперфекат не може непосредно поставити према презенту као антериорно време, него му је потребан перфекат за који ће се претходно везати, последица је, по Нади Петровић, „његове морфолошке структуре, односно чињенице што функционише као свршено време перфекта антериорности“ (Petrović, 1989: 38).

Занимљива је паралела коју Нада Петровић повлачи између српског плусквамперфекта и француског вишесложеног перфекта (*passé surcomposé*). Наиме, и поред разлика у употребама, ауторка истиче аспектску блискост поменутих облика, будући да ни вишесложени перфекат у француском не означава антериорност него искључиво свршеност (тј. резултативност). Самим тим, француски плусквамперфекат, који може бити и антериоран, фундаментално се разликује од свог српског парњака. Ту разлику Нада Петровић објашњава у гијомистичком духу, полазећи од морфолошких разлика међу њима. Наиме, француски плусквамперфекат гради се од имперфекта помоћног глагола и партиципа глагола који се мења, што с обзиром на семантичку структуру

8 На пример, *Марко се био разболео* може значити да Марко више није болестан, тј. да је у међувремену оздравио.

9 У питању је нерезултативна интерпретација перфекта која се може оквалификовати и као догађајна (в. Vet, 2010: 21), у којој је комуникативни акценат на радњи, а не на њеним последицама актуелним у моменту говора.

10 Наиме, перфекат антериорности треба разграничити од перфекта свршености (тј. резултативности) будући да овај последњи означава стање као резултат њиме уведене радње, које је актуелно у моменту говора. Тако, перфекат у примеру *Разболео се* може значити, у зависности од контекста, не само прошлу радњу (та се тада говори о перфекту антериорности), него и стање које радња производи и које је актуелно у моменту говора. То стање се може парафразирати стативним предикатом као у примеру: *Он је болестан*. О једном новијем погледу на резултативност погледати рад Станојевић/Ђурић (2019).

француског имперфекта у Гијомовом систему (тј. присуство тзв. хронотипа за прошлост локализованог у прошлост) омогућава да партиципом описана радња буде временски лоцирана антериорно у односу на корелативну прошлу радњу (тј. радњу уведена неким другим прошлим временом, која функционише као референцијална тачка за плусквамперфекат). Поменута могућност да се француским плусквамперфектом означи антериорност објашњава и чињеницу да француски, за разлику од српског језика, има правило слагања времена, а то је такав тип синтаксичких и дискурских конфигурација у којима се за антериорност прошле радње у француском не може употребити перфекат или аорист, него искључиво плусквамперфекат¹¹. Нада Петровић детаљно анализира све релевантне употребе као и значењске ефекте како плусквамперфекта свршености тако и плусквамперфекта антериорности у француском језику, објашњавајући зашто је ово време много учесталије у француском него у српском језику и зашто се релативно ретко српски и француски плусквамперфекат могу сматрати преводним еквивалентима. Ова студија не сведочи само о изразитој језичкој интуицији Наде Петровић, него и о настојању ауторке да дескриптивну адекватност већ поменутог Гијомовог приступа проверава и контрастивно, на материјалу српског језика. Сем тога, поредећи француски и српски плусквамперфекат, ауторка је показала како треба да изгледа једна озбиљна, лингвистички утемељена контрастивна анализа језичких феномена у различитим језицима, при чему се хипотезе тестирају на примерима из корпуса, а до закључака долази анализом језичких чињеница у задатом теоријском оквиру.

У студији Основни француски везници, посвећеној француским временским везницима за симултаност (*quand, lorsque, pendant que, tandis que, alors que, tant que* и *comme*) Нада Петровић полази од идеје да се значење временских везника, чија је основна функција да успоставе временске релације између две глаголске радње¹², не може прецизно дефинисати ако се у обзир не узму и аспектска својства глаголских облика. Међутим, највећи допринос ове студије јесте увид ауторке да и везници, а не само временски глаголски облици, имају и одређена аспектска својства, односно аспектску садржину, која је „најрелевантнија за разумевање њихових употребних могућности“ (Petrović, 1991: 5). Наиме, с обзиром на афинитет неких везника према одређеним аспектским значењима временских глаголских облика, овде се видска опозиција перфективно/имперфективно везује не само за временске глаголске облике, него и за временске везнике. Тако се, на основу афинитета везника *quand* и *lorsque* према перфективним временима - као што су аорист или перфекат - али и са перфективним глаголима, закључује да су ови везници и сами перфективни, што значи да и они доприносе концеповању глаголске радње као једнократне, глобалне и завршене целине. Ауторкине анализе показују, наиме, да постоји извесна равнотежа између троструко кодираних видске информације: оне која произилази из

11 А за симултаност у прошлости не може се употребити презент, него имперфекат.

12 Тј. између радње зависне и радње главне реченице.

лексичког значења глагола¹³, оне која произилази из употребљеног глаголског времена и оне коју кодира временски везник. Нарушавање такве равнотеже објашњава неке наизглед неочекиване значењске ефекте, као што је инкоативност - до које долази онда када се имперфективни глагол у перфекту или аористу комбинује са перфективним везником *quand* или *lorsque* (Petrović, 1991: 10) - а која се не би могла објаснити ако се не би претпоставило да француски временски везници кодирају не само темпорална (тј. релациона), него и аспекатска значења. Слично се објашњава и инкоативни ефекат који настаје комбиновањем ових везника са футуром имперфективних, али не и са футуром перфективних глагола (Petrović, 1991: 14). Још једна предикција хипотезе о перфективној природи ових везника јесте немогућност да њима уведена реченица означи једнократну радњу онда када се комбинују са сложеним временима свршености, тј. са временима којима се, у адекватном контексту, означава резултат глаголске радње.¹⁴ Наиме, резултативност је стање, а стања подразумевају трајање које је инкомпатибилно са перфективно-пунктуелном природом ових везника. Једина могућност да такве комбинације буду интерпретабилне, а самим тим и прихватљиве, јесте изражавање итеративности. Но, да би итеративност тада била могућа, неопходно је да у главној реченици фигурира одговарајуће просто време (презент, ако је у зависној реченици перфекат, односно имперфекат, ако је у зависној плусквамперфекат, уп. Petrović, 1991: 19-21). Равнотежа троструко кодиране аспекатске информације може се нарушити и употребом имперфективних времена - као што су презент или имперфекат - која у комбинацији са перфективним везницима *quand* или *lorsque* такође производе итеративну интерпретацију.¹⁵ Тако се наизглед очигледном, али до Наде Петровић у француској лингвистици непрепознатом аспекатском одликом везника *quand* и *lorsque* објашњава низ значењских ефеката које поменути везници производе ако се нађу у комбинацији с неким другим релевантним, али неконгруентним аспекатским маркером¹⁶ у зависној реченици коју уводе.

Имперфективни парњак перфективног везника *quand* у систему временских везника за симултаност по Нади Петровић јесте везник *pendant que* (док). Није тешко уочити да аспекатска конгруенција која важи за везник *quand* (или *lorsque*) и перфективне глаголске облике (тј. перфективна времена и перфективне глаголе) важи и за везник *pendant que* и имперфективне глаголске облике (имперфекат пре свега, али и имперфективне глаголе), с тим што је она у овом

13 Уобичајено је да се лексички кодиран аспект означава терминима *телично* и *ателично* (Garey, 1957).

Теличне су инхерентно ограничене радње (нпр. *atteindre le sommet, trouver une solution* и сл.), а ателичне су инхерентно неограничене радње (нпр. *marcher, attendre* и сл.).

14 На пример, француски перфекат (*le passé composé*) и плусквамперфекат (*le plus-que-parfait*) могу означити не само догађајност, него и резултативност (односно свршеност, како *резултативност* назива Нада Петровић) у зависности од контекста. Наиме, у исказу *Il est sorti (Изашао је)* као одговору на питање *Où est-il? (Где је он?)* перфекат *est sorti* не означава радњу 'изаћи', него стање произишло из ове радње, а то је 'être absent' ('бити одсутан').

15 Итеративна интерпретација у моделу који предлаже Нада Петровић може се тумачити као нека врста изнуђене интерпретације, тј. јавља се онда када је блокирано означавање једнократних радњи.

16 А то је или имперфективни аспект или имперфективни (тј. ателични) глагол.

случају још јача, будући да поменути везник искључује употребу перфективних времена, тј. не може се комбиновати ни са аористом ни са перфектом.¹⁷ Ауторка увиђа још једно својство облика *pendant que* које додатно поткрепљује њену хипотезу о имперфективном статусу овога везника. То је немогућност његовог комбиновања са перфективним глаголима у имперфекту (нпр. не може се рећи **Pendant qu'il partait le telephone se fit entendre*¹⁸, уп. Petrović, 1991: 29). Значајан допринос ове студије јесте и у томе што је ауторка решила и један парадокс који је формулисала на следећи начин:

Како је могућно да перфективно-пунктуелни везници *quand* и *lorsque* који се комбинују са перфективним временима и перфективним глаголима, те самим тим интерцептирају процес као глобалну целину, могу уводити одређени тип реченица са предикатом у имперфекту, док *pendant que*, који се комбинује са имперфективним временима конструисаним са имперфективним глаголима то не може? (Petrović, 1991: 33)

Наиме, поставља се питање зашто је немогуће комбиновати везник *pendant que* са имперфектом глагола који означавају перманентна, стабилна стања типа *être jeune/beau/vieux*, а која се, при употреби имперфекта, могу уводити предикатом временске клаузе с везником *quand* (или *lorsque*).¹⁹ Овај је проблем и дидактички, будући да србофони студенти француског језика често греше у избору везника уз поменуте типове предиката. Ауторка је поменути проблем решила претпоставивши да постоји још једна битна разлика између везника *quand* и *pendant que*, а то је чињеница да само овај последњи захтева да радња означена глаголом (односно предикатом) буде процесуална, односно динамична, те се може представити у току свог одвијања. Ми бисмо овде додали само једну ствар. Наиме, пошто су везници *quand* и *lorsque* перфективни, а перфективност подразумева концеповање глаголске радње као глобалне целине (за разлику од везника *pendant que* који глобалност искључује самим тим што се у њиме означен временски простор може продрети²⁰), јасно је да, ако се стања типа бити млад, бити леп, бити стар локализују у прошлост, она карактеришу један глобалан (тј. целовит) период људског живота (нпр. од младости до зрелог доба, од старости до смрти итд.). Глобалност коју таква стања подразумевају компатибилна је, стога, искључиво с перфективним везницима као што су *quand* и *lorsque*.

Доследно примењујући аспектски приступ по коме је за употребе временских везника најрелевантнија њима инхерентна аспектска садржина

17 При томе се перфективна времена без икаквих проблема могу употребити у главној реченици у којој она, по Нади Петровић, функционишу као тзв. интерни обртни праг, односно као моменат током којег је на снази ситуација означена неком имперфективном формом из зависне реченице.

18 У преводу на српски: *Док је одлазио, зачу се телефон.*

19 Наиме, реченице типа *Док сам био млад...* не могу се преводити на француски употребом везника *pendant que*, него искључиво помоћу везника *quand* (или *lorsque*): *Quand j'étais jeune...*

20 Нпр. *Pendant qu'elle dormait le téléphone se fit entendre.*

која се комбинује са одговарајућом аспекатском садржином глаголских времена, али и самих глагола (лексички аспект, тј. опозиција телично/ателично), Нада Петровић и осталим временским везницима за симултаност приписује одговарајуће аспекатско значење, при чему она, у својим анализама, указује на разлике између различитих везника истог аспекатског типа (на пример, на разлике између имперфективних везника *pendant que, tandis que, alors que* и *comme*), а некима од њих приписује и комплекснија аспекатска својства (нпр. везник *tant que* третира као трајно-перфективни) потврђујући тиме исправност своје хипотезе да аспекатска значења не треба везивати искључиво за глаголе и глаголска времена, него и за неке друге граматичке форме - у овом случају везнике - које ступају у интеракцију са аспекатском садржином глаголских облика.

Хронолошки последња у низу, студија Француска глаголска времена II (Petrović, 2002) посвећена је простим претериталним временима у француском језику чије разграничење представља не само велики теоријски изазов за сваког темпоралисту, него и велики проблем у настави француског језика на свим нивоима учења. Свесна недостатака претходних истраживања значења имперфекта, аориста и перфекта, Нада Петровић се у овој студији хвата у коштац са једним од највећих проблема француске темпоралистике, дарујући српској франкороманистици, али и француској лингвистици уопште, драгоцену студију, а уједно и незаобилазан приручник стручњацима за француски језик. С обзиром на оригиналност презентованих анализа, посебно место у овој књизи заузима поглавље о француском имперфекту, што никако није случајно. Наиме, иако је у франкороманистици о имперфекту највише писано, још увек не постоји консензус у погледу његове семантичке инваријанте, тј. о томе шта је његово значењско језгро из којег би се могле изводити све његове употребе, а не само оне централне, прототипичне. И дан-данас лингвисти дискутују о томе да ли је то његова имперфективна (тј. аспекатска) природа или њему инхерентна анафоричност (тј. дискурсна неаутономност). Сем тога, испоставља се да ниједан теоријски оквир није дескриптивно адекватан у смислу да би различите, концептуално углавном неспојиве употребе, укључујући и оне које се сматрају периферним²¹, могао изводити из јединственог значењског језгра на основу претходно дефинисаних контекстуалних параметара. Стога је пажња истраживача углавном усмеравана на темпоралне, као централне употребе овога облика, док су оне мање-више периферне (тзв. псеудо-модалне и модалне) употребе третиране одвојено тако што су више описивани услови њиховог испољавања, него што су оне извођене из неког јединственог семантизма. За Наду Петровић, имперфекат је неаутономно време, односно време које глаголску радњу везује за неки претходно уведен временски моменат, који је или експлицитно присутан у контексту, или се подразумева. Но, за разлику од претходних анафори-

21 На пример, тзв. трговачки имперфекат, имперфекат поделе улога у дечјој игри, хипокористички имперфекат, имперфекат осујећене иминентности итд. О различитим употребама француског имперфекта, укључујући поменуто, писали су, поред осталих, Станојевић и Ашић (Stanojević/Ašić, 2008).

чких приступа, ауторка претпоставља да су за временску локализацију глаголске радње уведене имперфектом неопходне две референцијалне тачке, од којих једна може бити имплицитна. Овакав приступ лингвистички је занимљив утолико пре што истовремено објашњава: а) слабију прихватљивост неких реченица са имперфектом у контекстима у којима су исте те реченице са перфектом потпуно природне (нпр. *??Je travaillais bien./J'ai bien travaillé.*) и б) употребе имперфекта у тексту које, по Нади Петровић, подразумевају две референцијалне тачке, од којих једна може бити имплицитна, али не и друга, при чему је функција те друге тачке да одсече радњу од момента говора, односно, како то ауторка сликовито каже, да „блоkira процес у имперфекту у прошлости“ (Petrović, 2002: 24). Нада Петровић износи и занимљиву хипотезу о дискурсној улози имперфекта у наративном тексту, која се према њој састоји у томе да се имперфектом уводи процес који функционише као спона између две информације првог плана нарације (в. Petrović, 2002: 28), чиме се обезбеђује временски оквир или позадина за догађаје првог плана (тј. за главне догађаје, типично уведене аористом). Хипотеза о двома референцијалним тачкама при употреби имперфекта, уз хипотезу о временској недетерминисаности имперфекта, омогућава Нади Петровић да објасни различите, како темпоралне, тако и модалне употребе овог глаголског времена које се у граматикама само пописују и набрајају, а у лингвистичким радовима одвојено третирају. Све то чини анализу француског имперфекта у овој студији и иновативном и инспиративном, не само на теоријском плану, него и на плану евентуалне дидактизације овог изразито сложеног и важног сегмента француске граматике.

Поглављима посвећеним аористу (*passé simple*) и перфекту (*passé composé*), као и разграничењу ова два глаголска времена, Нада Петровић заокружује целину посвећену претериталним временима у француском језику. За разлику од имперфекта као временски недетерминисаног облика, који референцијалну тачку тражи у претходном контексту, аорист уводи референцијалну тачку, односно, да парафразирамо ауторку - фиксира је самостално (Petrović, 2002: 74) - што представља фундаментално својство овог временског глаголског облика, из којег ауторка надаље изводи његова друга својства, укључујући линеарност, тј. маркирање хронолошког редоследа њиме уведених догађаја. То што је линеарност, односно маркирање временске прогресије најфреквентнија употребна вредност аориста, не значи, по Нади Петровић, да је то и основна вредност овога времена, из које би се све његове употребе могле изводити или њоме објашњавати. Довољно је, наиме, имати у виду чињеницу да два аориста у низу могу означити и симултаност, па чак и обрнут временски редослед њима уведених догађаја, да би се схватило да у основи могућности да се овим временом изразе практично све временске релације међу догађајима не може стајати напросто једна од њих, макар она била и прототипична услед своје фреквентности. Такав увид, који се сам по себи логички намеће, навео је ауторку да специфичност аориста у односу на остала претеритална времена види управо у његовом односу према референцијалној тачки, коју он самостално фиксира, при чему се тај

однос разликује како од оног који према том моменту има имперфекат, тако и од оног који према њему има перфекат. Перфекат, за разлику од аориста, локализује собом уведено радњу директно у односу на моменат говора, што објашњава утисак да перфекат, уводећи у дискурс прошлу радњу, успоставља одређени однос између радње и момента говора. Неретко се перфектом означавају и стања ствари која не припадају прошлости, него садашњости, па се за тако употребљен перфекат каже да означава резултативност, односно, према терминологији Наде Петровић - свршеност (нпр. *Il est sorti*, у значењу 'Il n'est pas là').²² Један од аргумената ауторке у прилог хипотези о везаности перфекта за моменат говора јесте могућност његовог комбиновања са тзв. временски неоријентисаним адвербима (нпр. *J'ai travaillé de huit heures à midi*).²³), као и могућност означавања општости која је последица тзв. неограничених импликација (Petrović, 2002: 88), о чему су писали и други аутори који, за разлику од Наде Петровић, нису уочили да су такве употребе директна последица чињенице да је референцијална тачка перфекта у моменту говора. За разлику од перфекта, аорист означава прекид са моментом говора, а то је по ауторки од суштинског значаја за разумевање функционисања ова два временска глаголска облика у наративном дискурсу-тексту. Наиме, перфекат у наративном дискурсу подразумева „постојање говорног лица, реалног или фиктивног приповедача од чије се актуелности одмеравање врши” (Petrović, 2002: 115). А временско одмеравање, тј. локализовање радње при употреби аориста не врши се у односу на актуелност говорног лица, тј. приповедача, него у односу на догађаје (фиктивног света приповести) које сваки аорист уводи, фиксирајући сопствену референцијалну тачку. По Нади Петровић, хипотеза о одсуству било каквог односа према моменту говора при употреби аориста објашњава зашто се ово време, за разлику од перфекта, употребљава практично увек као време наратије у савременом француском језику.

4. Закључак

Нада Петровић је својим истраживањима у области темпоралистике, укључујући и синтаксу временских везника у француском језику, дала немерљив допринос не само франкороманистици, него и контрастивној лингвистици, као и србистици, коју је обогатила својим оригиналним анализама српског плусквам-перфекта. Као представница друге генерације гијомиста, ученица чувеног Жерара Моањеа, Нада Петровић је уткала принципе Гијомове теорије у своје анализе како француских временских везника, тако и глаголских времена у француском и у српском језику. Не чуди, стога, место које у њеним истраживањима поред времена заузима и аспект, као једна од фундаменталних граматичких

22 Аналогне употребе перфекта свршености, односно резултативности налазимо и у српскоме језику. На пример, ако на питање *Где је Јован?* наш саговорник одговори: *Изашао је*, ми овај перфекат не тумачимо као време које уводи прошлу радњу, него стање ствари које је на снази у моменту говора, а то исто стање ствари могло би се изразити одговарајућим исказом у презенту: *Није овде*.

23 У преводу: Радио сам од 8 сати до подне.

категорија. Гијомистички гледано, аспект претходи времену у процесу хроногенезе као мисаоне операције која објашњава формирање комплетне слике времена. Познато је да је аспект, као изворно глаголска категорија, од кључног значаја за разумевање функционисања глаголских времена у француском језику, као и то да се видска информација у овоме језику кодира не само граматички, тј. путем временских наставака, него и лексички - путем лексичког значења глагола, односно глаголског предиката. Сем тога, Нада Петровић показује да и временски везници имају одређену аспекатску садржину која мора бити у сагласности са аспекатском информацијом кодираном глаголским облицима. Нарушаваће поменуте равнотеже у кодирању аспекатских значења објашњава не само специфичне значењске ефекте као што су инкоативност или итеративност у француском, него и одређене рестрикције у употреби временских везника. Иако фундаментална, категорија аспекта није, међутим, довољна да би се објасниле разлике у функционисању претериталних времена у француском језику. Имајући то у виду, Нада Петровић указује на улогу референцијалне тачке у разумевању функционисања временских глаголских облика у француском језику, па разлике између имперфекта, аориста и перфекта види у различитом статусу референцијалне тачке при њиховој употреби. Најзад, али не мање важно, разлике у функционисању француског и српског плусквамперфекта Нада Петровић објашњава различитим потенцијалом ове две глаголске форме да у време локализују или само радњу (тј. да означе антериорност) или само резултат прошле радње (тј. да означе свршеност). Наиме, док је француски плусквамперфекат, с обзиром на своју морфолошку структуру, компатибилан и са једним и са другим значењем, његовом српском парњаку доступна је искључиво свршеност (тј. резултативност), чиме се објашњавају различите рестрикције при његовој употреби, али и његова слабија учесталост у односу на француски плусквамперфекат.

Литература

- Павловић, М. (2008). *Катедра за француски језик и књижевност у Београду*. Београд: Филолошки факултет.
- [Pavlović M. (2008). *Katedra za francuski jezik i književnost u Beogradu*. Beograd: Filološki fakultet]
- Станојевић, В., Ђурић, Љ. (2019). Аспект као фазна категорија и резултативност у француском и српском језику. *Српски језик*, 24(1), 221–233.
- [Stanojević, V., Đurić, Lj. (2019). Aspekt kao fazna kategorija i rezultativnost u francuskom i srpskom jeziku. *Srpski jezik*, 24(1), 221–233]
- Танасић, С. (2005). Синтакса глагола. У П. Пипер и др. (ур.), *Синтакса савременога српског језика: Проста реченица* (стр. 345–476). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- [Tanasić, S. (2005). Sintaksa glagola. U P. Piper i dr. (ur.), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica* (str. 345–476). Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska]

- Garey, H. B. (1957). Verbal aspect in French. *Language*, 33, 91-110.
- Guillaume, G. (1964). *Langage et science du langage*. Paris: Librairie Nizet, Québec: Presses de l'Université Laval.
- Guillaume, G. (1965). *Temps et verbe*. Paris: Champion.
- Petrović, N. (1989). *Komparativna analiza francuskog i srpskohrvatskog pluskvamperfekta*. Beograd: Naučna knjiga.
- Petrović, N. (1991). *Osnovni francuski vremenski veznici*. Beograd: Naučna knjiga.
- Petrović N. (2002). *Francuska glagolska vremena II*. Beograd: Filološki fakultet, Narodna knjiga.
- Stanojević, V., Ašić, T. (2008). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Vet, C. (2010). L'interprétation des formes composées. In N. Flaux et al. (Eds.), *Interpréter les temps verbaux* (pp. 11-31). Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.

Veran J. Stanojević

Summary

THE CONTRIBUTION OF NADA PETROVIC TO THE STUDY OF TEMPORALITY IN FRENCH AND SERBIAN

This paper analyzes the scientific contribution of Nada Petrović to the study of temporality in French, as well as in French and Serbian contrastively. The author treats the Serbian pluperfect as having a resultative interpretation only, while the French pluperfect can, according to Nada Petrović, be interpreted either as resultative or as anterior, depending on the context. This seems to explain not only certain differences in their distribution, but also the fact that they are rarely equivalent in the translations from one language into the other. French past tenses differ in the status of their reference points: although each of them implies one, they are not determined in the same way. Finally, Petrović's approach to French temporal conjunctions expressing simultaneity is based on the assumption that conjunctions, similar to verbs, encode both temporal and aspectual meanings of a sentence, thus giving us a better understanding of various semantic effects arising from the combinations of temporal conjunctions and different tenses.

Key words:

tense, aspect, temporal conjunctions, French, Serbian

Veran J. Stanojević

Résumé

LA CONTRIBUTION DE NADA PETROVIĆ À L'ÉTUDE DE LA TEMPORALITÉ EN FRANÇAIS ET EN SERBE

Cet article analyse la contribution scientifique de Nada Petrović à l'étude de la temporalité en français et, contrastivement, en français et en serbe. L'auteure considère le plus-que-parfait serbe comme un temps de l'accompli alors que le plus-que-parfait français serait, en fonction du contexte, soit un temps de l'accompli (ou résultatif) soit un temps de l'antériorité. Ce fait expliquerait non seulement des différences distributionnelles entre le plus-que-parfait français et le plus-que-parfait serbe, mais aussi le fait qu'ils sont rarement équivalents lors de la traduction d'une langue à l'autre. En français, les temps du passé diffèrent selon le statut du point de référence que chacun d'eux implique, mais ne le fixe pas de la même manière. Enfin, son approche des conjonctions temporelles de simultanéité en français, impliquant que les conjonctions, tout comme les formes verbales finies, encodent aussi bien le sens temporel qu'aspectuel de la phrase, permet de mieux comprendre les différents effets de sens dus à des combinaisons de conjonctions temporelles avec les temps verbaux.

Mots clés:

temps, aspect, conjonctions temporelles, le français, le serbe